

E. O. WILSON,
STVORENJE.
POZIV ZA SPAS
ŽIVOTA NA ZEMLJI

Preveo Nebojša Budanovac
Naklada Jesenski i Turk
Zagreb, 2009.

Aleksandar
Joksić

Knjiga *Stvorenje. Poziv za spas života na Zemlji* svjetski poznatog entomologa i vodećeg proponenta sociobiologije Edwarda O. Wilsona, koncipirana je kao pismo južnjačkom babtistu u pet poglavlja, a izvorno je objavljena 2006. godine. Odabir južnjačkog baptista kao adresata pisma bi se trebao shvatiti kao metonimijski postupak jer stvarni adresat knjige u prvom je redu religiozni čitatelj. U tom smislu glavna bi poruka knjige bila da unatoč razlikama u svjetonazoru između vjernika i sekularnog čitatelja, oni bi oboje trebali imati zajednički cilj – spas Stvorenja, jer ‘obrana žive Prirode univerzalna je vrijednost’ (str. 10).¹ Kao trenutno dvije najmoćnije sile na svijetu, znanost i religija moraju ujediniti snage i spriječiti drastičan pad biološke raznolikosti koji je nastupio pojavom čovjeka na Zemlji. Pozivati religiozne ljude i njihove vođe da se uključe u akciju spašavanja života na Zemlji ima smisla tim više što mnogima od njih njihov sustav vjerovanja takvo nešto čini izlišnim. Naime, ako vjerujete da je vaš život na Zemlji samo usputna stanica i priprema prije onog ‘pravog’ života, života nakon smrti, i/ili ako vjerujete da su sva bića i stvari na svijetu stvoreni kako bi *vama* bili na raspolaganju, i/ili ako vjerujete da uskoro slijedi Drugi dolazak i Sudnji dan, kao što milijuni Amerikanaca vjeruju, moguće je da ćete isto tako vjerovati da očuvanje biljnih i životinjskih vrsta i ne bi trebala biti visoko rangirano na vašoj listi prioriteta. Wilson, s druge strane, izlaže znanstveni argument upravo da bi objasnio zašto bi nešto takvo *trebalo biti* na toj listi i to čini elegantnim stilom i vještinom pripovjedanja koja će jamčiti čitatelju da vrijeme provedeno čitajući ovo knjigu neće biti uzaludno.

One ljude koji možda nemaju izgrađeno poštovanje prema živom svijetu oko sebe, te stoga ni ne mare za njegovo očuvanje, znanstvena argumentacija bi mogla uvjeriti zašto bi, čak i ako im stalo samo do vlastitog boljitka, *trebali* mariti: čovječanstvo je evoluiralo tako da ovisi o kombiniranom djelovanju i interakciji živih bića, kao i o sigurnosti koju biološka raznolikost pruža stabilnosti svijeta, tako da čovjekovo investiranje u Prirodu znači i investiranje

1 — U zagradama navodim broj stranice hrvatskog prijevoda.

150 u vlastiti opstanak. Očuvanje živog svijeta je, kaže Wilson, od vitalne važnosti za naše fizičko i mentalno zdravlje. Biosfera, tj. ukupnost sveg života, tvorac je svog zraka, čistač svih voda i upravitelj sveg tla i bez njega čovjekov opstanak i sam dolazi pod znak pitanja. I najmanja promjena u biosferi mogla bi ostaviti dalekosežne reperkusije po kvalitetu čovjekove egzistencije, a i oni najmanji – i naoko beznačajni – organizmi mogu nam biti od velike pomoći. Primjerice, iako ih mnogi otpisuju kao beskorisne, malo je poznato da neke vrste korova osiguravaju alkalioide koji liječe većinu slučajeva Hodgkinsove bolesti i akutne dječje leukemije, ili da je kemikalija iz sline pijavice osigurala tvar koja sprječava zgrušavanje krvi tijekom i nakon operacije (str. 34). Ili pak da ljudi koji rade na umjetnoj inteligenciji već neko vrijeme računalno simuliraju ponašanje mrava, pčela, ptica i tako dalje kako bi dobili algoritme za rješavanje određenih kompleksnih računalnih problema koje i postojeća računala s poteškoćama rješavaju.² Primjera je bezbroj, a poznavanje tih i takvih činjenica bi kod osobe trebalo proizvesti dojam divljenja prema svakoj živoj vrsti, koliko god pojedine od njih neugledne i skromne bile, jer one su uistinu – kako nam Wilson govori – biološko remek djelo. No, poznavanje tih činjenica bi također trebalo proizvesti i osjećaj zahvalnosti zbog ekoloških usluga koje ti organizmi pružaju čovječanstvu. S time je povezana ideja koja se u Wilsonovoj knjizi (u eksplicitnom obliku) javlja tek na samom kraju, iako je ona – možemo reći – implicitno sadržana u koncepciji njegove knjige. Naime, radi se isticanju važnosti obrazovanja iz biologije kao temelju na kojem će se graditi čovjekovo poštovanje prema živom svijetu: ‘Obrazovanje iz biologije važno je ne samo za dobrobit čovječanstva, nego i za opstanak drugih živih bića. Svi konzervacionisti s kojima sam razgovarao o toj temi slažu se da je opći nehaj ljudi prema živome svijetu posljedica neuspješnog uvodnog obrazovanja iz biologije’ (str. 132). Wilsonovo pripovijedanje o svojim terenskim istraživanjima po egzotičnim krajevima svijeta i svojim susretima s njihovim najmanjim stanovnicima čini se kao

2 — Fenomen je poznatiji kao *inteligencija roja* (swarm intelligence)

uspješnija strategija pridobivanja javnosti za očuvanje bioraznolikosti od jednostavnog ponavljanja kako prirodu treba očuvati; da bi se slomio čovjekov nehan prema prirodi, potrebno je u njemu izgraditi poštovanje prema toj prirodi, a za to je potrebno i *znanje* o prirodi. Pozadinsko geslo knjige bi stoga mogla biti varijacija na onu poznatu 'neprijatelj je onaj čiju stranu priče niste čuli'.

Da bi čitatelju dočarao fragilnost naše postojeće biosfere, Wilson piše hipotetički scenarij koji bi se realizirao kada bi nestali svi insekti: većina cvjetnjača bi nestala zbog nedostatka oprašivača, grmlje, drveće, kao i većina vrsta zeljastih biljaka. Zbog njihovog nestanka, većina ptica i drugih kopnenih kralježnjaka bi također nestala budući da više ne bi imali hrane, a s insektima (koji su najvažnije životinje koje preokreću i obnavljaju tlo) nestalo bi obrađenog tla što bi ubrzalo propadanje biljaka. Zbog nagomilavanja mrtvih biljnih i životinjskih tvari eksplozivno bi se počele širiti populacije gljiva i bakterija. Ljudi bi mogli preživljavati hraneći se ribom i žitaricama koje se oprašuju vjetrom, no opća glad bi drastično smanjila broj ljudi, a ograničeni resursi bi doveli do ratova za njihovu kontrolu. Tako će Wilson reći da su ljudima potrebni insekti da bi preživjeli, ali ljudi nisu potrebni njima jer 'kada bi cjelokupno čovječanstvo sutra nestalo, malo je vjerojatno da bi ijedna vrsta insekata izumrla, osim triju vrsta ljudske uši koja obitava na tijelu i glavi' (str. 37–38).

No, očuvanje bioraznolikosti ne bi nam trebalo biti prioritet samo zbog očuvanja našeg *fizičkog* zdravlja, već i zbog očuvanja onog mentalnog, i da bi to demonstrirao Wilson uvodi pojam *biofilije* koji je razvio još u istoimenoj knjizi iz 1984. godine. Biofilija je 'gravitacijska privlačnost koju Priroda ima na ljudsku psihu (...) urođena težnja povezivanja sa životom i životnim procesima' (str. 66). Ta privlačnost se očituje, na primjer, u činjenici da ljudi u današnje vrijeme biraju staništa koja sličje onima u kojima je naša vrsta evoluirala u Africi tijekom milijuna godina prethistorije, ili u važnosti prirodnog okruženja za mentalno zdravlje; pogled na prirodno okruženje, osobito parkove i savane, općenito dovodi do smanjenja straha i bijesa, i stvara osjećaj spokoja. Ljudski mozak,

152 tvrdi Wilson, nije – niti je ikada bio – prazna ploča, a ljudska priroda – onaj ispisani dio te ploče – postoji kao nasljedna pravila mentalnog razvoja. Čovjekov odnos prema prirodi i emocije koja ona u njemu izaziva dio su te ljudske prirode.

Pojam biofilije će vjerojatno kod čitatelja pobuditi najviše filozofske pažnje budući da posjeduje određene filozofske implikacije. Činjenica da psihijatrijski pacijenti u bolnicama najbolje reaguju na slike koje prikazuju prirodni okoliš i da su svi zabilježeni napadi na slike usmjereni prema *apstraktnom* slikarstvu trebala bi zanimati čitatelje sa zanimanjem za estetiku budući da ona govori nešto o biološkim osnovama naših estetskih reakcija. Tradicionalna estetika se na taj način može okoristiti saznanjima evolucijske biologije i neuroznanosti;³ oni ju mogu nadopuniti ili, ako treba, revidirati, a već to znači rad na premošćivanju jaza između prirodnih i društveno-humanističkih znanosti – rad na sintezi znanja.⁴

S druge strane, filozofe biologije bi posebno mogao zanimati treći dio Wilsonove knjige gdje govori o prirodi biologije, njenim zakonima, ciljevima i statusu među drugim znanostima:

‘Biologija je sada predvodnik u rekonstrukciji čovjekove predodžbe o sebi. Preuzela je vodeće mjesto među znanostima, nadmašivši druge discipline, uključujući fiziku i kemiju, u kreativnom neredu njezinih otkrića i rasprava. Ključna je za ljudsko zdravlje i za upravljanje životnim okolišom. Postala je najvažnija za središnja filozofska pitanja, jer nastoji objasniti prirodu uma i stvarnosti i smisao života. Nije najmanje važna činjenica da je biologija logičan most između triju velikih grana učenja: prirodnih znanosti, društvenih znanosti i humanističkih znanosti’ (str. 108)

3 — Tako danas možemo čuti i za discipline kao što su evolucijska estetika i neuroestetika.

4 — Wilsonova knjiga iz 1998. godine, *Consilience: The Unity of Knowledge*, zagovara upravo takvu jednu sintezu, kao što je 40-ak godina ranije C.P. Snow govorio o ‘trećoj kulturi’.

Wilson nas nadalje upozorava kako je stopa izumiranja oko sto puta veća nego prije pojave modernog Homo sapiensa prije 150 000 godina, a stručnjaci procjenjuju da bi do kraja stoljeća ona mogla narasti i do tisuću puta. Kao pet glavnih uzroka smanjivanja biološke raznolikosti Wilson navodi gubitak staništa, invazivne vrste, zagađenje, prenapučenost ljudske populacije i pretjerano ubiranje hrane.

Alarmantnih činjenica koje Wilson spominje u knjizi ima na pretek, a spominje i izolacioniste koji su skloni poricanju tih činjenica ili, alternativno, težine koju one impliciraju, e da bi njihova stajališta podvrgnuo oštroj kritici.

Niti strah da će spašavanje biološke raznolikosti biti financijski skup poduhvat ne može biti argument, kaže Wilson, jer 'cijena spašavanja najvećeg dijela Zemljine flore i faune bit će relativno trivijalna za tržišno gospodarstvo i, naravno, vrlo profitabilna za prirodno gospodarstvo' (str. 99), a stvaranje zaštitnog kišobrana nad dvadeset i pet najugroženijih točaka na kopnu stajalo bi oko 30 milijardi dolara što je otprilike jedna tisućinka *godišnjeg* bruto proizvoda svijeta. Radi usporedbe, zanimljivo je spomenuti da vrijednost usluga ekosustava koje besplatno dobivamo od Zemljinih prirodnih okoliša iznosi otprilike 30 trilijuna dolara. Tako će Wilson zaključiti da je očuvanje biološke raznolikosti najbolji 'ekonomski posao koji je čovječanstvo ikada moglo sklopiti još od izuma poljoprivrede' (str. 100).

Kao što je i slučaj s knjigom Daniela Dennetta, *Kraj čarolije*, tako je uredništvo Jesenskog i Turka i u Wilsonovoj knjizi uspjelo pobrkati broj stranica s referencama i bilješkama na kraju knjige. Iako malo opsegom (oko 170 str.), ovo djelo sadrži mnoštvo činjenica, u rasponu od onih alarmantnih do onih fascinantnih, te bi kao takva mogla zanimati, kako one čitatelje s interesom za etiku okoliša (environmental ethics), tako i one koji gravitiraju evolucijski informiranoj filozofiji, a strast s kojom Wilson priča o prirodnom svijetu zabavit će i one manje ambiciozne čitatelje.